

Tisztelt Dékán Úr! Hölgyeim és Uraim! Kedves Egybegyűltek!

Magyarország Kormánya a kiterjesztett 2016. évet „A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások” emlékévé nyilvánította. Ennek keretében Intézetünk kidolgozta az itt látható „Magyarok a Szovjetunió táborában 1944-1956” címet viselő kiállítását. Ennek tablóihoz szeretnék előadásommal rövid vezérfonalat adni.

1928-ban Sztálin megszilárdította egyeduralmát az akkori Szovjetunióban, és elérkezettnek látta az időt az igazi szocialista rendszer felépítésére. A grúz származású diktátor ráért az orosz léleknek arra az alapvető igényére, hogy vallásos áhítattal ragaszkodhasson a bolsevik „cár Atyuská”-hoz. Sztálin magát az „új embertípus megtestesítőjé”-nek hirdette, de beteges gyanakvással viszonyult mindenkihez, végül már saját magához is. Így hozott létre egy olyan rendszert, ahol a legaljasabb és legpusztítóbb emberi érzelmek váltak normálissá: a félelem, a meghunyászkodó hízélgés, az aljasság, a becstelenség, az árulás, a szadista kegyetlenség és érzéketlenség. Felemelkedett a káosz és anarchia új politikai rendje, ahol az állam intézményiesített és kiszámíthatatlan polgárháborút vívott saját társadalma ellen. A győzelmi jelentések és esztelen tervek nem a valódi állapotokat tükrözték, hanem a vezető megalomániáját és kiszolgálóinak sunyi szolgazellemét. A rendszer kezdettől fogva mindent pazarolt: természeti és emberi erőforrásokat egyaránt. Mindezt úgy, hogy a társadalmat a végletekig kizsigerelték, a tulajdont és a magánkezdeményezést minden jogától megfosztották. A rendszer kezdettől fogva rendkívüli erőszakkal párosult, a nem kellő előrehaladásért és felelőssé tette az embereket és a társadalmi csoportokat (szabotőröket, kulákokat, burzsoákat, értelmiségieket, végül a zsidókat is), csak saját magát nem. Az így megvádoltakat megölték, vagy hasznosabb volt, ha kitelepítik és GULAG-táborokba zárják őket, ahol figyelmeztető sorsuk embertelen kényszermunkával kicsiholható gazdasági hasznot is eredményezhet. A szovjet államnak így megérte a kitelepített kulákokkal paradicsomot termeltetni Szibériában, vagy magasan képzett értelmiségivel ókori szintű bányaművelést végeztetni a Sarkkörön túl, mert így a szocialista eredeti tőkefelhalmozás elve alapján egy kicsit több gabonát és aranyat lehetett a világpiacra dobni, de ez társadalmilag mindenképpen megbosszulta magát. A hatékonyság nem az alacsonyabb szinteken, hanem egyenesen a rendszer szintjén jelentkezett. A szovjet rendszerben ugyanakkor a nem tervszerűen végrehajtott, sőt a nem túlteljesített cselekményekért is büntetés járt. Fokozottan így volt ez a II. világháborúban, mely hatalmas erőpróba elé állította a rendszert. A kapott parancsokat végre kellett hajtani, bármi volt is az ára. Ebben a rendszerben senki nem mondhatta: „Parancsnok elvtárs, a kapott parancs végrehajthatatlan” (ergő Ön egy idióta) vagy „Parancsnok elvtárs, nem tudtam végrehajtani a kapott parancsot” (ergő alkalmatlan vagyok a feladatra). Hogy mindezért a Szovjetunió borzalmas árat fizet, mindenki előtt nyilvánvaló lehetett. Nem véletlen, hogy Sztálin haláláig csak 3,5 millió szovjet áldozatot ismert el. Hruscsov 1956 februárjában 20 millió áldozatot vallott be, ma a

történészek inkább a 26 millióról beszélnek. Mindezt úgy, hogy a szovjet csapatok a háború végén már gyakran négyszeres számbeli és hússzoros technikai túlerőben harcoltak. Milyen egy lehetőség maradt a tervszerűtlen, elfogadhatatlan, de nyilvánosan soha be nem ismert veszteségek magyarázatára? Az ellenfél erejének túldimenzionálása. Túldimenzionált erők pedig irreálisan megnövelt hadifogolylétszámot is jelentettek, amelyeket mindenképpen fel kellett tölteni, ha másként nem ment, akkor civilekből.

A propagandakérdés mellett lényeges összetevő volt a szovjet fogolyügy gazdasági jelentősége. A szovjet közgazdászok a foglyok munkaerejére a kezdetektől fogva számítottak. Az 1943 novemberében Teheránban a szakértői háttértárgyalásainak részeként a Szovjetunió a háború utáni jóvátétel részeként ötmillió kényszermunkásnak, elsősorban németeknek a munkájára jelentett be igényt, akiknek tíz évig a Szovjetunió újjáépítésén kell majd dolgozniuk. Bár a nyugati nagyhatalmak formálisan soha nem ismerték el ezt a követelést, jóindulatú hallgatással informálisan tudomásul vették. Megvalósult ez a tervszám? Rendelkezünk egy 1945. nyári jelentéssel ami 4 és fél millió foglyot mutat ki a Szovjetunió területén. Ha ehhez hozzávesszük a Mandzsúriában fogva tartott egymillió japánt, úgy tűnik megvalósult, mégpedig sztahanovista túlteljesítéssel. Hogy azután a hidegháború kialakulása és a vasfüggöny gyorsított leeresztése gazdasági kizsákmányolás új eszközeit is Sztálin kezébe adja. Hogy a kommunista diktatúrák nyílt kiépítése sok túlélő esetében a tízéves periódus átlag háromra való lerövidülését eredményezte, az már egy másik történet.

Ezen a helyen érintenünk kell a GULAG-GUPVI megkülönböztetés lényegét is. A GULAG a javító-nevelő táborok állami főparancsnoksága volt. Ilyen kényszermunka-táborok a Szovjetunióban már a 20-as évek elejétől voltak. A GUPVI-t azonban csak 1939. szeptember elején állították fel, amikortól számítani lehetett arra, hogy a Molotov-Ribbentrop paktum következtében a szovjet fogolyviszonyok alapvetően meg fognak változni. Lengyelország keleti fele és a balti országok a szovjet érdekszférába kerültek, Finnország esetében pedig lehetővé vált a „határkiigazítás”. A GUPVI az internált- és hadifogoly-táborok állami főparancsnoksága volt. Személyi állományában lényegében a GULAG fiókszervének volt tekinthető: A két szerv rabállományában ugyanakkor egyirányú átjárás figyelhető meg: a szovjet Büntető Törvénykönyv hírhedt 58.§-a alapján, szovjetellenes tevékenység, partizánharc, ellenséges ideológia terjesztése és szovjetellenes izgatás címén bármikor bárkit el lehetett ítélni. Míg tehát katona- vagy leventefoglyokból, internáltakból nagyon könnyen lehetett politikai (ez az átminősítés futószalagon mehetett), nincs olyanról tudomásunk, hogy valakit fordítva visszaminősítettek volna, hogy az 1947-48-as nagy hadifogoly-elengedések alkalmával szabadon bocsáthassák. A leventék egyébként tényleg nem voltak katonák, de a szovjetek ennek ellenére vagy éppen ezért jóval súlyosabban

Hitlerjugendes önkéntes náciként tekintettek rájuk, és ezért nagyobb volt az esélyük a politikai ügyűvé való átminősítésre.

A kommunista diktatúra tehát valójában a megszálló szovjet csapatokkal mindenüvé megérkezett. Ha térképre visszük az egymástól látszólag elszigetelt eseményeket, azok rendszerré látszanak összeállni, melyből a kor minden szereplőjéhez már akkor eljutott az okulásul szolgáló elégséges információ, hogy mi folyik és mi következhet még. Ezen atrocitások végrehajtásához a szovjet hadsereg mindig igyekezett megtalálni a megfelelő bennszülött segéderőt.

Nem hagyhatjuk szó nélkül a szovjet nemzetiségpolitika kérdéskörét sem. Tudjuk, hogy a szovjet politika eleve gyanakodva nézett azokra a népekre, nemzetekre, melyeknek erősebb polgári vagy vallási tudatuk volt az orosznál. Ezeket GULAG-gal, deportálásokkal is megtörni igyekezett. Ismerjük Berijának egy a krími tatárok kitelepítésével foglalkozó előterjesztését: Kalkulált kitelepítési veszteség 5000 fő. A számadat Sztálin lendületes vonásával áthúzva, amit az úgynevezett százalékos megállapodás papírfecnijéről is oly jól ismerünk, és fölé írva 50.000. Vagyis a szovjet hatóságok még azt is tervszerű lebontásban tárgyalták, hogy a kegyetlenkedések, és szállítás közbeni rossz ellátás következtében mennyi embernek kell elhullania. Hogy ez néha túlon túl jól sikerült, és a pótlásra újabb fogolykontingenseket kellett berángatni, az már egy más kérdés. Hogy ez indokolatlan szenvedést és veszteséget okozott, az akkori szovjet emberek legnagyobb része a teljes érzéketlenséggel vette tudomásul. Hiszen otthon is eleve így mentek a dolgok, és különben is háború az háború!

Vagyis a deportálások a kényszermunkás-nyerés és a lakosság terrorizálásának szándéka mellett eleve tartalmazták az etnikai tisztogatás elvét és gyakorlatát is. A magyar történeti szakirodalomban a szovjet lágereket megjárt magyarok számát 6-800 ezerre teszik. Pontosabban igazából akkor tudnánk, ha az oroszországi levéltárak biztosítanák és nem szűrnék az információkat. A valós számadatokat egyébként már csak azért is nehéz megadni, mert az újabb kutatások szerint pl. a II. magyar hadsereg doni katasztrófája után a szovjet fogságba esés utáni néhány napot volt a legnehezebb túlélni, vagy hogy a magyarországi elhurcolások során 80-100 ezren már a halálmenetek és a járványokkal fertőzött szovjet gyűjtőtáborok áldozatai lettek, még a tényleges kiszállítás előtt. Legyen nekünk elég most annyi, hogy a korai szakaszban (ahová pl. Erdély is tartozott) a deportálás a 90%-os mortalitási poklot is elérhetett, a későbbi transzportoknál (ahová az én szűkebb hazám, a Közép-Dunántúl is tartozik) 10%-ra is lecsökkenhetett. Az összes 25-33%-ra tehető veszteség azt jelenti, hogy több magyar és magyarországi lakos, katona és civil halt meg szovjet táborok áldozataként, mint harci cselekmények következtében. A szovjet táborrendszer ugyanúgy a tervezett megsemmisítés eszköze volt, mint a náci koncentrációs táborok, és erről a tényről sohasem szabad megfeledkeznünk. De ne is menjünk bele jobban a statisztikákba, hiszen azzal Sztálin malmára hajtánák a vizet. Ő ugyanis azt mondta: „Egy ember halála – tragédia.

Százezreké? Statisztika.” Mi igenis találjuk meg ezekben a tablóknak is a mi egy embereinket, az ő egyéni sorsukat! Szakítsunk történelmünk szakítottságaival, sodorjuk össze az elszakadt szálakat! Mindannyiunknak felelőssége van ebben, hiszen nincs olyan magyar család, mely ne lenne ebben a veszteségben érintve. Személyes példát hadd hozzak. Közép-Dunántúl, Veszprém megye Ajka és Devecser között, Halimba falu. A falu színmagyar, öt 1840-es években beköltözött és azonnal elmagyarosodott család tart fenn német neveket. 1945 végén még 31 férfi és 8 női foglyot tartanak nyilván. A női foglyok civil elhurcolásokra utalnak, közöttük a Szabó és Torma név is előfordul, ami egyáltalán nem tekinthető németes hangzásúnak. Stark Tamás, a ma élő egyik legnagyobb magyar GULAG-történész nem találkozott a falura való adattal, de nem zárja ki ennek létét. A személyek kilétének pontos megállapítása, emlékeik összegyűjtése, leszármazottaik megkeresése most zajlik. Egy olyan térképre kerülhet fel a falu neve újabb adatokkal, történetekkel, mely már eddig is majdnem 500 településnevet tartalmazott. Milyen sok a dolgunk még!? Csak hadd utaljak arra, hogy Domokos József, egy már elhunyt hadtörténész – talán kicsit túlzó adata szerint – ezen a térképen akár 1300-at meghaladó településnév is szerepelhet. Az utolsó pillanatokban vagyunk! Lassan mindazok elmennek a minden élők útján, akik ezt a borzalmat és szörnyűséget saját bőrükön tapasztalták meg. Már azok is egyre kevesednek közöttünk, akik az ő gyermekeikként még értik az ő emlékeiket. A mi újabb generációinknak, mely újra szabadon élhet és beszélhet, kötelessége, hogy lehetősége szerint semmit el ne hagyjon veszni, ami még megőrizhető. Köszönöm megtisztelő figyelmüket!